

Харченко Надія Анатоліївна
кандидат психологічних наук
викладач кафедри психології Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини
kharchenkon.a@ukr.net

Чорна Тетяна Олексіївна
магістрантка факультету соціальної та
психологічної освіти Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини

ПСИХОЛОГІЯ ДОШКІЛЬНИКА У ПРАЦЯХ О.В. ЗАПОРОЖЦЯ

Анотація. У статті проаналізовано науковий доробок О.В. Запорожця у психологію дітей дошкільного віку, розкрито окремі етапи його становлення як вченого-психолога, охарактеризовано роль гри в емоційному та когнітивному розвитку дітей дошкільного віку, визначено актуальність праць О.В. Запорожця для сучасної психологічної практики.

Ключові слова: дошкільний вік, гуманізація освіти, принципи гуманізму, О.В. Запорожець, гра, емоційний розвиток.

Аннотація. В статье проанализированы научный вклад А.В. Запорожца в психологию детей дошкольного возраста, раскрыты отдельные этапы его становления как ученого-психолога, охарактеризована роль игры в эмоциональном и когнитивном развитии детей дошкольного возраста, определены актуальность работ А.В. Запорожца для современной психологической практики.

Ключевые слова: дошкольный возраст, гуманизация образования, принципы гуманизма, А.В. Запорожец, игра, эмоциональное развитие.

Abstract. The article analyzes scientific achievements of O.V. Zaporozhets in the psychology of preschool children, certain stages of his formation as a scientist-psychologist are disclosed, the role of the game in emotional and cognitive development of children of preschool age is described, the relevance of works of O.V. Zaporozhets for modern psychological practice.

Key words: preschool age, humanization of education, principles of humanism, O.V. Zaporozhets, game, emotional development.

Олександр Володимирович Запорожець – радянський психолог, котрий працював у царині виявлення і дослідження закономірностей психічного розвитку дітей раннього і дошкільного віку.

Важко переоцінити внесок О. В. Запорожця в психологію. Саме в психологію, а не в психологічну теорію діяльності або в діяльнісний підхід. Стрижнем його інтересів була не діяльність, а дія в багатьох своїх іпостасях: сенсорна, орієнтовна, перцептивна, розумова, емоційна, естетична, ігрова, навчальна, нарешті, дія у власному розумінні слова, тобто рух і довільна дію. Іноді він використовував термін «психічний вплив». Якщо крізь призму

поняття дії прочитати його праці, то неминуче прийде до висновку, що в них закладено підвалини і загальний абрис майбутньої психології дії. Дія в його дослідженнях виступала не як пояснювальний принцип, а як предмет вивчення, осмислення [4].

Аналізуючи специфіку дошкільного дитинства і змін, що відбуваються в дитячому віці, О.В. Запорожець відзначав, що питання теорії і практики виховання вирішуються найбільш успішно в ході розкриття діалектичних процесів становлення людської особистості, що будуються на основі законів суспільного розвитку і достовірних, наукових знань про людину. О.В. Запорожець вважав, що рішення педагогічних завдань необхідно починати із визначення системного підходу до предмету педагогіки, який дозволяє вивчати різні сторони виховання в їх сукупному впливі, взаємозв'язку в цілісному процесі дитячого розвитку, охоплювати в єдиному синтезі всю сукупність причин і процесів формування дитячої особистості, яку він розглядав у єдності дозрівання і засвоєння суспільного досвіду, афекту і інтелекту, соціальної обумовленості і саморозвитку, свободи у виборі різних видів діяльності і систематичної виховно-освітньої роботи.

На противагу думці багатьох зарубіжних спеціалістів він доводить: дитина дошкільного віку спроможна розумно і послідовно розмірковувати, робити висновки, якщо спиратиметься на достатній досвід дій з предметами. Вчений стверджує, що мова, хоч і відіграє надзвичайно важливу роль у розумовому розвитку дитини, між тим не є провідною причиною розвитку; більш того: розвиток мови залежить від вирішення дитиною практичних завдань, оволодіння нею під керівництвом дорослих способами застосування предметів. Процес психічного розвитку дитини містить широке коло психологічних властивостей і здібностей, які необхідно враховувати під час побудови навчання і виховання. Головним є те, що розвиток кожної дитини йде своїм особливим шляхом, в якому загальні закономірності виявляються в індивідуальній формі.

О. В. Запорожець простежив основні стадії виникнення у дітей емоційних уявлень. Він стверджував, що емоції складаються в ході практичної діяльності, взаємин дитини з людьми, які її оточують. Підкреслив, що дитина відчуває те чи інше переживання після того, як вона здійснила певний вчинок, позитивно чи негативно оцінений дорослими чи іншими дітьми. Далі дитина переходить до емоційного передбачення наслідків своїх вчинків, їх «програвання» у плані емоційних образів. Це дозволяє їй здійснити певну корекцію поведінки відповідно до очікуваних результатів [2].

Роль практичної діяльності у розвитку емоційних процесів Олександр Володимирович вивчав на матеріалі сприйняття дітьми казок. Вчений підкреслював, що емоції, викликані діями казкових персонажів, виникають на основі активної «співдії», співпереживання, коли дитина стає ніби учасником хвилюючих її подій.

Головним видом діяльності дошкільного віку О. В. Запорожець називав гру. Вважав її надзвичайно привабливою для дитини, бо вона є спрямованою на орієнтацію у загадковий світ дорослих. В умовах гри значно зростає можливість засвоєння необхідних навичок, спостерігається вищий, ніж за інших умов, рівень сприйняття, мислення, запам'ятовування. Гра є вагомим засобом розвитку найважливіших психічних властивостей і здібностей дитини. Під її впливом відбувається розвиток загальної здібності до уяви та образного мислення.

Слідом за своїм учителем Л. С. Виготським, О. В. Запорожець визнавав, що специфічно людські психічні якості, такі як мислення, уява, воля, соціальні та моральні почуття не можуть виникнути ні з процесу біологічного дозрівання, ні з індивідуального досвіду дитини. Вони виникають із соціального досвіду, втіленого в продуктах матеріальної і духовної культури, який засвоюється дитиною протягом усього дитинства. О. В. Запорожець підкреслював, що соціальне середовище - це не просто необхідна зовнішня умова (поряд з повітрям, теплом), а справжнє джерело розвитку, оскільки саме в ній «записана» програма того, які психічні здібності повинні у дитини

виникнути, і задані конкретні засоби для «перекладу» цих здібностей з фіксованою соціальною форми в процесуальну індивідуальну. У цьому сенсі вона є дієвим носієм змісту людської психіки. Основною умовою залучення дитини до соціального досвіду виступає її діяльність. Вона не виникає стихійно, а цілеспрямовано будується, задається іншими людьми в процесі спілкування дитини з ними. Саме розвиток спілкування дитини, створюючи передумови для оволодіння більш складними формами діяльності, відкриває перед ним все нові можливості засвоєння різного роду знань і умінь [1].

Визнаючи роль діяльності в психічному розвитку дитини, О. В. Запорожець прагнув з'ясувати: яким чином діяльність здійснює свої розвиваючі функції. На основі аналізу великого числа експериментальних фактів він виявив, що центральну роль в психічному розвитку грають її орієнтовні компоненти (на відміну від виконавських), тому важливо не просто формувати у дитини діяльність в цілому, а спеціально будувати її орієнтовну частину: що саме і за допомогою яких конкретно способів і засобів дитина виділяє в процесі діяльності, як це відображається в її психіці і наскільки впливає на виконавські компоненти. Таку «силу» орієнтовна частина діяльності має тому, що вона виконує функцію уподібнення, моделювання тих матеріальних і ідеальних предметів і явищ, з якими дитина діє, що призводить до створення адекватних уявлень, понять або переживань про них. Поза таким орієнтуванням для дитини неможливо «долучитися» до цих соціально значимих явищ і сенсів. Що ж стосується біологічних властивостей організму і їх дозрівання, то вони, не будучи рушійною причиною розвитку, складають його необхідну умову: чи не породжуючи будь-яких нових психологічних утворень, вони на кожному віковому етапі створюють специфічні передумови для засвоєння нових видів діяльності, виділення нових об'єктів орієнтування і набуття нового досвіду. Вчений категорично заперечував спроби штучної акселерації – прискорення розвитку дошкільників, намагання виховувати в них психічні якості, характерні для пізніших етапів розвитку, зокрема для шкільного дитинства. На противагу таким спробам він висунув ідею

розширення і поглиблення тих сторін розвитку, що є специфічними саме для дошкільного віку [3].

В роботах О.В. Запорожця імпліцитно міститься цілісна концепція розвитку особистості дитини-дошкільника. Хоча в чіткому вигляді вона ніде не описана, окремі положення знаходяться в різних за змістом статтях і книгах, написаних у різний час: від 30-х ДО 80-х рр, проте вона має всі ознаки наукової концепції: оскільки в ній розроблені уявлення про джерела і передумови розвитку, окреслено структуру особистості, вказано і проаналізовано психологічні механізми розвитку особистості, розглянуто основні шляхи такого розвитку (гра, продуктивна дія і художнє сприйняття), розроблено конкретні психолого-педагогічні прийоми впливу на цей процес і накопичено значну кількість експериментальних даних, які не втратили своєї актуальності й понині.

Література:

1. Арановская-Дубовис Д.М. Идеи А. В. Запорожца о развитии личности дошкольника / Д.М.Арановская-Дубовис, Е.В. Заика // Вопросы психологии. – 1995. – № 5. – С. 87 - 99.
2. Венгер Л. А. А. В. Запорожец и его вклад в советскую психологию / Л.А. Венгер // Вопросы психологии. – 1985. – № 4. – С. 121-125
3. Запорожец А.В. О значении ранних периодов детства для формирования личности ребенка / А.В. Запорожец // Современные проблемы дошкольного образования и педагогические технологии: Сборник научных трудов. – Смоленск: СГПУ, 1998. – С.3-10.
4. Титова Н.И. Гуманистические основы воспитания детей в научном наследии А.В. Запорожца / Н.И. Титова. – Смоленськ: РПБ, 2001 – 212 с.